

До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04
Національного університету
«Одеська юридична академія»
м. Одеса, Фонтанська дорога, 23

В І Д Г У К

офіційного опонента **НОСІКА Володимира Васильовича**, доктора юридичних наук, професора, член-кореспондента НАПрН України на дисертаційну роботу **КАРПІНСЬКОЇ Наталії Володимирівни «Концептуально-правові засади застосування санітарних і фітосанітарних заходів у сільському господарстві України у контексті вимог СОТ та ЄС »**, подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право.

Обсяг – 492 с.

Виконана на кафедрі аграрного, земельного та екологічного права Національного юридичного університету «Одеська юридична академія» МОН України докторська дисертація Н.В. Карпінської за обраною темою є актуальною, про що авторка переконливо доводить у вступній частині свого наукового дослідження. У роботі дисертантка акцентує увагу на тому, що взяті Україною зобов'язання зі сталого розвитку до 2030 року відповідно до ратифікованих ВР України міжнародних угод у рамках СОТ, а саме, Угоди про заснування СОТ, Угоди про сільське господарство, Угоди про застосування санітарних та фітосанітарних заходів та інших багатосторонніх угод цієї світової організації, а також Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони зумовлюють до необхідності удосконалення законодавчого забезпечення розвитку сільського господарства, екологізації сільського господарства, продовольчої безпеки, соціального розвитку села, відстоювання національних інтересів України у взаєминах з іншими державами - членами СОТ та ЄС у доступі суб'єктів аграрного бізнесу до зовнішніх аграрних ринків та захисту прав сільськогосподарських товаровиробників у доступі до внутрішніх аграрних ринків. Адже вступ до СОТ та євроінтеграційні

зобов'язання, стверджує дисертантка, не привели до якісних змін у напрямі розробки доктринальних засад реформування законодавства, яке регулює санітарні та фітосанітарні вимоги у сільському господарстві, тому практично непомітним у науці залишається стрімке, у геометричній прогресії зростання законодавства у цій сфері упродовж кількох останніх років, причому усі законодавчі зміни проходять під гаслами євроінтеграції та якнайшвидшої імплементації європейського законодавства без будь якого концептуального підґрунтя, що призводить до безсистемного накопичення нормативного матеріалу, його відриву від реального розвитку аграрних відносин.

Виходячи з цих та інших аргументів, дисертантка вважає, що в Україні назріла потреба у доктринальному обґрунтуванні та вирішенні комплексу методологічних, науково-теоретичних, прикладних завдань з визначення місця та функціонального призначення Угоди про СФЗ та вимог Угоди про асоціацію з ЄС в частині застосування СФЗ у сільському господарстві у механізмі правового регулювання аграрних, екологічних, соціальних, міжнародних відносин, з розробки концептуальних підходів до можливих шляхів, форм, способів удосконалення системи, структури, змісту аграрного, екологічного та іншого законодавства відповідно до вимог названих міжнародних Угод, розробки ефективних і дієвих інституційно-правових моделей імплементації вимог названих Угод у практику державного регулювання та адміністрування застосування СФЗ у сільському господарстві України.

Погоджуючись з наведеними дисертанткою аргументами актуалізації теми дослідження варто зазначити, що у розвитку доктрини аграрного права відбувається поступовий перехід від усталених у свідомості і правосвідомості світоглядних і наукових поглядів щодо аграрного права та його місця у правовому регулюванні суспільних відносин до нової парадигми формування предмету, системи, структури, джерел аграрного права, його функціональне призначення, визначення місця і ролі держави у регулюванні аграрних відносин, зокрема, у сфері агробізнесу у ринкових умовах через осмислення і впровадження у життя нових методологічних засад, принципів, норм щодо розвитку сільського господарства і соціальної сфери села з

огляду на вступ України до СОТ, підписання Угоди про асоціацію з ЄС, доступ до аграрних ринків ЄС відповідно до Угоди про ЗВТ з країнами ЄС, а також взяті Україною зобов'язання щодо реалізації схвалених на саміті ООН у 2015 році Цілей Сталого Розвитку відповідно до Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 року.

Виходячи з цього, рецензовану роботу можна розцінювати як системне і поглиблене наукове дослідження актуальних проблем щодо предмету, системи, структури і призначення аграрного права крізь призму наукового пошуку методологічних, теоретичних, законодавчих основ правового регулювання суспільних відносин у сфері застосування СФЗ у сільському господарстві у поєднанні з вирішенням екологічних, продовольчих, соціальних та інших проблем відповідно до Угоди про СФЗ СОТ та Угоди про асоціацію з ЄС з метою забезпечення реалізації ЦСР в Україні.

Порівняльний аналіз змісту, структури, висновків і рекомендацій рецензованої роботи з монографіями, а також докторськими та кандидатськими дисертаціями за темою цього дисертаційного дослідження таких українських вчених, як В.З. Янчук, В.І. Семчик, О. О. Погрібний, Х.А. Григор'єва, В. М. Єрмоленко, Т.О. Коваленко, Т.В. Курман, В.В. Носік, А. М. Статівка, В. Ю. Уркевич, А. В. Духневич, С. І. Марченко, Л. І. Полухович, М.М. Чабаненко та інших вчених-правознавців, які у різні роки реформування аграрних відносин досліджували методологічні і теоретичні основи, юридичну природу, організаційно-правові форми і правові механізми функціонування сільського господарства та поєднаних з ним галузей АПК, здійснення державної підтримки сільського господарства, соціального розвитку села, особливості джерел аграрного права відповідно до Угоди про сільське господарство СОТ та інших багатосторонніх угод цієї організації, Угоди про асоціацію з ЄС тощо показує, що рецензована робота містить результати власних наукових пошуків авторки, а проаналізовані наукові ідеї, положення, результати і тексти інших авторів мають посилання на використані наукові джерела.

Дисертація не відтворює і не повторює висновків, положень дисертації «Ресоціалізація неповнолітніх осіб жіночої статі у виховній колонії», яка була

захищена дисертанткою у 2015 році на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Робота є авторською науковою працею у доктрині аграрного права України, у якій вперше на рівні наукової концепції досліджено актуальні методологічні, теоретичні і правові проблеми реалізації Угоди про СФЗ та Угоди СОТ в частині застосування СФЗ у сільському господарстві в системі аграрного, екологічного, міжнародного законодавства, на підставі чого обґрунтовано нові науково-теоретичні положення і практичні пропозиції щодо можливої і допустимої юридичної моделі імплементації вимог названих Угод у механізм правового регулювання аграрних, екологічних та поєднаних з ними інших суспільних відносин, а також у систему законодавчого та інституційно-функціонального забезпечення застосування нормативних положень та імперативів щодо застосування СФЗ у сільському господарстві в сучасних умовах.

Як зазначено у вступній частині роботи, дисертацію виконано відповідно до плану дослідницької роботи кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія еволюції аграрних, земельних та екологічних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку» на 2016 – 2020 рр. як складової плану науково-дослідної роботи у межах комплексної теми Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016 – 2020 рр. (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Аналіз змісту дисертації свідчить про те, що тема роботи має безпосередній зв'язок з науковими державними програмами щодо реалізації основних напрямів національної економічної стратегії, аграрної, земельної, екологічної політики, реалізації багатьох Програм державної підтримки сільського господарства, впровадження інноваційних технологій у сільському господарстві, сталого розвитку українського села, адаптації аграрного, земельного, екологічного законодавства України до права Європейського Союзу та інших програм, схвалених Верховною Радою України, у яких передбачається вирішення всього комплексу аграрно-правових проблем у сучасних умовах.

Притаманний рецензованій роботі ступінь обґрунтованості розроблених дисертанткою наукових положень, висновків і рекомендацій досягнутий шляхом обрання авторкою відповідних методів наукового дослідження, ретельного опрацювання монографічної літератури, як вітчизняної, так і зарубіжної, періодичних видань, науково-теоретичного аналізу і офіційного тлумачення нормативних джерел України, використання і наукового аналізу рішень Європейського суду з прав людини, матеріалів з практики вирішення суперечок у СОТ, арбітражної практики ЄС, судової практики в Україні.

Достовірність сформульованих у дисертації положень зумовлена поставленою метою, визначеними завданнями наукового пошуку, прийнятними для проведення такого дослідження планом роботи, яким охоплено основні аспекти наукової проблеми: методологічні, загальнотеоретичні, конституційні і законодавчі основи застосування СФЗ у сільському господарстві в Україні; визначення юридичної природи суспільних відносин у сфері застосування СФЗ крізь призму наукового аналізу їх основних елементів у системно-структурному зв'язку таких складових, як аграрно-правова, еколого-правова, адміністративно-правова, міжнародно-правова; концептуальні підходи до можливих правових конструкцій організаційно- правового забезпечення у сфері застосування СФЗ, участі неурядових організацій у інституційно-правовому механізмі застосування СФЗ, вирішення спорів ; правові засади господарювання застосування СФЗ у рослинництві, тваринництві, виробництві якісної і безпечної харчової продукції тощо.

Аналіз структури, змісту та наукових результатів рецензованої роботи показує, що визначені відповідно до мети завдання дослідження дисертантка в цілому вирішила. На цій основі нею сформульовані власні наукові висновки та практичні рекомендації з досліджуваної теми, які вперше виносяться на захист, а також удосконалюють наявні юридичні конструкції, поняття і категорії, розвивають чимало висловлених у різні історичні періоди в науці аграрного, земельного, екологічного, цивільного, господарського права положень, висновків, ідей щодо предмету, системи, джерел аграрного права, системи і структури аграрного законодавства, правового регулювання застосування СФЗ у діяльності сільськогосподарських

товаровиробників, правового становища суб'єктів аграрного підприємництва, здійснення агробізнесу у сфері рослинництва і тваринництва, доступу суб'єктів агробізнесу до зовнішніх аграрних ринків, можливих організаційних та правових форм інституційно-функціонального та законодавчого забезпечення реалізації Угод про застосування СФЗ у сільському господарстві України тощо.

Дисертаційна робота Н.В. Карпінської в межах поставленої мети та завдань є самостійним, комплексним і завершеним науковим дослідженням, проведеним з доктринальних позицій аграрного, земельного, екологічного права України, у якому шляхом формулювання нових та вдосконалення існуючих правових конструкцій, понять та категорій одержані нові теоретичні і практичні результати, що в сукупності є суттєвими для розвитку науки аграрного права України в сучасних процесах глобалізації та необхідності забезпечення реалізації у сільському господарстві та інших галузях АПК, а також у соціальній сфері села ЦСР в Україні відповідно до вимог СОТ та ЄС. Важливими є доробки дисертантки й для розвитку системи і структури національного аграрного законодавства з питань застосування СФЗ у сільському господарстві з огляду на взяті Україною зобов'язання щодо імплементації вимог Угоди СОТ про застосування СФЗ та адаптації аграрного законодавства до вимог права ЄС, удосконалення інституційно-функціонального забезпечення застосування СФЗ у контексті правових вимог СОТ та ЄС.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у науці аграрного права України проведено комплексне дисертаційне дослідження методологічних, теоретичних, правових і практичних проблем правового регулювання суспільних відносин у сфері застосування СФЗ у сільському господарстві відповідно до вимог СОТ та політичної і економічної Угод з ЄС крізь призму предмету, системи і структури сучасного аграрного, екологічного, адміністративного, міжнародного права і законодавства України, права СОТ, *Acquis communautaire* (права ЄС).

Серед найбільш вагомих результатів, які вперше у доктрині аграрного права визначають **наукову новизну** проведеного дисертаційного дослідження, можна відзначити наступні:

розкривається юридична природа правовідносин у сфері застосування СФЗ як правова категорія, яку необхідно розглядати крізь призму врегульованих переважно нормами аграрного та суміжних з ним галузей права суспільних відносин, що виникають, реалізуються та припиняються у сфері застосування СФЗ у сільському господарстві і у комплексі структурних зв'язків їх основних елементів функціонують мають такі складові ієрархічної системи, як: 1) аграрно-правова складова є базовою; 2) еколого-правова складова є вторинною; 3) адміністративно-правова складова є третинною; 4) міжнародно-правова складова є четвертинною та існує унаслідок цілеспрямованих дій держави по набуттю міжнародних зобов'язань у цій сфері;

обґрунтовуються науково-теоретичні висновки і положення щодо юридичної природи, структури, видів, особливостей правовідносин у сфері застосування СФЗ;

досліджено еволюцію та проведено періодизацію формування та розвитку законодавства у сфері застосування санітарних та фітосанітарних заходів у сільському господарстві України;

зроблено висновок щодо формування у правовій системі України комплексного міжгалузевого правового явища, яке включає в себе правові норми, які регулюють застосування СФЗ і об'єднуються у такі складові: 1) національне право (ця система є реальним правом); 2) правовий інститут регулювання СФЗ у рамках права СОТ (безпосередньо застосовується у міждержавних відносинах, а в інших відносинах – відіграє роль ідеального права першого рівня, тобто є взірцем для побудови національного права); 3) правовий інститут регулювання СФЗ у рамках права ЄС – не є частиною національної правової системи України, однак унаслідок підписання Угоди про асоціацію чітко окреслена частина норм законодавства ЄС має бути відображена у вітчизняному законодавстві (ідеальне право другого рівня); 4) приватноправові вимоги щодо застосування СФЗ – вимоги конкретних вітчизняних та іноземних неурядових організацій, які встановлюють власні правила та стандарти у цій сфері, дотримання яких забезпечується не державним примусом, а ринковою владою цих суб'єктів (с. 144);

проведено науково-теоретичний аналіз впливу на вітчизняне законодавство міжнародно-правових зобов'язань України у сфері реформування СФЗ, зокрема, зобов'язання за Угодою СОТ про застосування СФЗ та Угодою про асоціацію між Україною та ЄС і на цій основі запропонована авторська класифікація такого впливу за суб'єктним спрямуванням, за політико-правовими наслідками, за змістом та імперативністю реформування (с. 33, 376);

зроблено науково-теоретичний висновок щодо визначення місця та ролі неурядових організацій у правовому регулюванні застосування санітарних та фітосанітарних заходів у сільському господарстві, які здійснюють безпосередній вплив на фактичні аграрні відносини, водночас, не перебувають під жорстким обмежуючим впливом міжнародного та національного права у вирішенні проблем впливу (надання таким організаціям доступу до процесу прийняття рішень у рамках СОТ); проблем правосуддя (надання неурядовим організаціям права звернення до органу вирішення спорів у рамках СОТ); проблем стандартів (встановлення приватних стандартів, відмінних або жорсткіших за міжнародні чи національні) (с. 37, 377);

обґрунтовується концептуальний підхід до організації двоступеневої системи фітосанітарного контролю за законодавством ЄС переслідує кілька цілей: 1) контролювання умов виробництва та перевірки рослинницької продукції, належності виконання фітосанітарних заходів окремими операторами; 2) мінімізація обмеження та обтяження торгівлі за рахунок скорочення дозвільних процедур; 3) поєднання виконання карантинних завдань із забезпеченням простежуваності;

зроблено науково-теоретичне визначення та проведено класифікацію функцій системи вирішення спорів СОТ: гарантування зобов'язань, правотворча, тлумачення норм, політична, превентивна, компенсаційна, стабілізуюча (с. 211);

проведено порівняльний аналіз системи вирішення суперечок, яка передбачається за угодами СОТ та Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, на основі якої були виявлені схожі риси (обов'язковий консультативний етап; утворення та мандат арбітражної групи; підготовка попереднього звіту; прискорення процедур у випадку наявності швидкопсувних продуктів; виконання рішення арбітражної

групи та визначені особливості у кожній із систем (значно більш розширений статус арбітражної групи порівняно із групою експертів СОТ; відсутність можливості апеляційного оскарження постанови арбітражної групи за Угодою про асоціацію; специфічні зобов'язання арбітражної групи щодо звернення до Суду ЄС у випадках необхідності тлумачення права ЄС) (с. 245 та наступні).

Наведений вище перелік позитивних сторін рецензованої роботи не вичерпує всіх наукових положень, висновків, рекомендацій, які визначають наукову новизну дисертаційного дослідження Н.В. Карпінської. Однак і цього достатньо, щоб стверджувати, що за умови утвердження в науці аграрного права і запровадження у практику законотворення і правозастосування висновків, положень і практичних рекомендацій цієї роботи в Україні можуть відбутися позитивні зміни у сфері правового регулювання суспільних відносин у сфері застосування СФЗ відповідно до вимог СОТ та законодавства ЄС.

Положення і висновки рецензованої дисертації мають значення для подальшого розвитку теорії аграрного права в Україні. Практичне значення висновків цієї дисертації полягає у можливості їх використання у правотворчому процесі, правозастосуванні, науково-дослідній роботі, навчальному процесі, у діяльності центральних та місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування тощо.

Як зазначається у дисертації і у авторефераті, результати дослідження пройшли апробацію і доповідалися на багатьох науково-практичних форумах міжнародного, національного, регіонального і місцевого рівня. Наукові ідеї, погляди, положення, висновки і рекомендації авторки дисертації достатньо відображені у одноосібній монографії «Застосування санітарних та фітосанітарних заходів: проблеми правового забезпечення у контексті вимог СОТ та ЄС» та у 24 наукових працях з яких, 9 – у іноземних фахових виданнях, 12 – у вітчизняних фахових виданнях, 3 – у наукових виданнях які додатково відображають результати дослідження та опубліковані у зарубіжних виданнях які індексуються в міжнародних наукометричних базах Scopus та Web of Science Core Collection, а також, у матеріалах і тезах виступів на 15-ти науково-практичних конференціях.

Автореферат дисертації і публікації автора з достатньою повнотою відображають зміст дисертації.

В цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Н.В. Карпінської, варто зауважити, що окремі положення, висновки, рекомендації цієї наукової праці не сприймаються однозначно так, як вважає авторка, оскільки мають дискусійний характер або ж потребують додаткової аргументації.

Досліджуючи юридичну природу відносин у сфері застосування СФЗ, у дисертації застосовуються подібні за етимологічним значенням терміни, яким у роботі не надається чіткого розмежування чи переваги у використанні, хоч за свою природою вони є правовими поняттями. Маються на увазі, зокрема, термін «спір» (с. 215 та інші), «суперечка» (с. 128, 215 та інші), «сільськогосподарська продукція» (с. 330, 339, 353 та інші), «сільськогосподарський товар» (с. 362, 368 та інші). Адже в Угодах СОТ про сільське господарство, про застосування СФЗ, Угоді з ЄС ці поняття визначаються дещо по-іншому, аніж у національному аграрному законодавстві. Відтак авторці слід було б звернути увагу на використання зазначених понять у дисертації і подати авторський погляд на співвідношення наведених категорій та використовувати їх у викладенні тих чи інших положень рецензованої роботи.

У дисертації зроблено висновок про те, що у результаті виконання Україною міжнародно-правових зобов'язань сформовано чотири взаємопов'язані, але досить автономні системи правових норм, що регулюють СФЗ у сільському господарстві: 1) національне право (реальне право); 2) правовий інститут регулювання СФЗ у рамках права СОТ (безпосередньо застосовується у міждержавних відносинах, а в інших відносинах – відіграє роль ідеального права першого рівня, тобто є взірцем для побудови національного права); 3) правовий інститут регулювання СФЗ у рамках права ЄС – не є частиною національної правової системи України, однак унаслідок підписання Угоди про асоціацію чітко окреслена частина норм законодавства ЄС має бути відображена у вітчизняному законодавстві (ідеальне право другого рівня); 4) приватноправові вимоги щодо застосування СФЗ – вимоги вітчизняних та іноземних неурядових організацій, які встановлюють власні правила та стандарти у сфері застосування СФЗ. Погоджуючись з таким підходом до наукового розуміння всієї

сукупності правових норм з питань застосування СФЗ на різних рівнях, додаткового пояснення авторки потребують запитання щодо того, яке ж місце у системі аграрного права займають ці норми, тобто як окремий комплексний правовий інститут, окрема підгалузь, чи можливо окрема комплексна галузь права з огляду на те, як у дисертації розкривається юридична природа правовідносин у сфері застосування СФЗ у сільському господарстві?

З огляду на визначену у дисертації мету і завдання дослідження щодо застосування СФЗ у сільському господарстві, дисертантка у своєму науковому пошуку інституційно-правових проблем застосування СФЗ у тому чи іншому аспекті звертається до проблематики раціонального використання земель та ґрунтів у сільськогосподарському виробництві (с. 58, 252 та наступні), що є позитивним для цієї роботи. Водночас у рецензованій роботі залишаються не розкритими важливі для теорії аграрного права і практики правового регулювання суспільних відносин у сфері застосування СФЗ методологічні, теоретичні і прикладні проблеми застосування нормативних вимог Угод СОТ про СФЗ, про сільське господарство, Угоди з ЄС у контексті здійснення прав на землі сільськогосподарського призначення, охорони ґрунтів після скасування мораторію на відчуження сільгоспугідь та запуску ринку земель сільськогосподарського призначення. У цьому зв'язку постають запитання, які ж тенденції та перспективи можуть бути у правовому регулюванні та інституційно-правовому забезпеченні застосування СФЗ відповідно до Угод СОТ та ЄС після того, як в Україні відбудуться реформаційні перетворення у сфері здійснення прав на землі сільськогосподарського призначення і функціонуватиме ринок цих земель?

У дисертації авторка висловлює думку про те, що аграрна сфера, як ніяка інша, вимагає протекціоністської політики держави (с. 60, 63 та наступні). Погоджуючись з такими твердженнями, варто зауважити, що у дисертації доцільно було б більш детально зупинитись на інституційно-правових формах та механізмах реалізації такої політики в частині захисту національних інтересів на внутрішньому і зовнішньому аграрних ринках з використанням нормативних вимог та правових інституцій відповідно до Угод СОТ та ЄС з питань застосування СФЗ у сільському господарстві в сучасних умовах.

Вбачається, що було б доцільно один із підрозділів дисертації присвятити висвітленню проблеми застосування юридичної відповідальності за правопорушення у сфері застосування санітарних та фітосанітарних заходів у сільському господарстві України відповідно до національного законодавства, міжнародних вимог та законодавства ЄС.

Резюмуючи висловлені у цьому відгуку позитивні наукові доробки дисертантки, а також критичні зауваження щодо окремих положень, висновків і рекомендацій дисертації, можна стверджувати, що дисертація Н.В. Карпінської є самостійним завершеним науковим дослідженням, у якому авторка змогла розв'язати нові теоретичні і практичні завдання щодо еволюції, стану, тенденцій, перспектив правового регулювання суспільних відносин у сфері застосування СФЗ відповідно до Угод СОТ і ЄС, удосконалення системи і структури аграрного законодавства крізь призму нормативних вимог та імперативів Угоди про СФЗ СОТ, Угоди ЄС в частині застосування СФЗ, інституційно-функціонального забезпечення застосування СФЗ у контексті правових вимог СОТ і ЄС.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до встановлених вимог, для її тексту характерний формально-логічний спосіб викладання матеріалу. Робота відрізняється смисловою завершеністю, цілісністю та єдністю структури і змісту.

Загальний висновок: Дисертація **КАРПІНСЬКОЇ Наталії Володимирівни «Концептуально-правові засади застосування санітарних та фітосанітарних заходів у сільському господарстві України в контексті вимог СОТ та ЄС»** є комплексною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані теоретичні й практичні положення щодо розвитку аграрного права і законодавства, і які в сукупності можна оцінювати як вирішення важливого наукового завдання в українській науці аграрного права. Дисертація відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12 та 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (із наступними змінами), а її автор – Карпінська Наталія Володимирівна заслуговує присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, завідувач кафедри
земельного та аграрного права

Інституту права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка, професор,
член-кореспондент НАПрН України

В.В. НОСІК